УДК 81'36+(811.511.141+811.131.1):81'44
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.39.3.6

AZ AKCIÓMINŐSÉG KATEGÓRIÁJA A MAGYARBAN ÉS AZ OLASZBAN. TIPOLÓGIAI ALAPÚ KONTRASZTÍV ELEMZÉS

THE CATEGORY OF ACTION QUALITY IN HUNGARIAN AND ITALIAN. A TYPOLOGY-BASED CONTRASTIVE ANALYSIS

Rózsavölgyi Edit,
orcid.org/0000-0002-4409-1181
magyar tanulmányokért felelős oktató,
Római Sapienza Egyetem DSEAI tanszék

The aim of this study is to compare the *Aktionsarten* expressed by morphological means in Hungarian and Italian. Similar to the rich Hungarian *Aktionsart* system is found in Slavic languages. It is no coincidence that the concept of *Aktionsart* appears for the first time in the context of a work dealing with the Polish language (Agrell, 1908) in the sense of the course of the action, process or event denoted by the verb. Before Agrell, aspect was used as an umbrella term including *Aktionsart*, which is now considered a separate category. Aspect and *Aktionsart* are closely related linguistic phenomena, they are both associated with the internal temporal constituency of situations.

Actionsart is also called lexical aspect in the literature, as it refers to features already present in the meaning of the verb (e.g. continuity, durability, telicity) which are similar to those expressed by the grammatical aspect, but which, unlike the grammatical aspect, are not chosen by the speaker to express a specific, subjective point of view regarding an event included in a given utterance; they are the inherent, objective attributes of the verb. *Actionsart* is therefore a lexical category, while aspect is a grammatical category.

We will see that in contrast to the system of Hungarian counting thirteen *Aktionsarten* expressed by preverbs and the suffix *-gat/-get*, in Italian we cannot speak of productive *Aktionsart*. It happens that certain *Aktionsarten* can be displayed, but this language category can be expressed mainly phrasally, because the appropriate morphological tools are not available, since inflecting languages are always poorer than agglutinating ones. In Italian, the morphologically marked *Aktionsarten* are also closely linked to the aspect, both in terms of their semantics and their formal expression.

Key words: *Aktionsart*, aspect, contrastive analysis, linguistic typology

Мета дослідження – порівняння способів вираження акціональності в угорській та італійській мовах.

Це дослідження має на меті порівняння акціональних значень, виражених за допомогою морфологічних засобів у мадярській та італійській мовах. Система акціональності в угорській мові є подібною до тієї, що спостерігається в слов'янських мовах. Недаремно сам термін *акціональність* уперше з'являється в праці, присвяченій польській мові (Agrell, 1908), де він позначає спосіб перебігу дії, процесу або події, виражених дієсловом. До Агрелла узагальнюючим терміном був *аспект*, який охоплював також ті акціональні значення, що нині розглядаються як окрема категорія.

Аспект і акціональність є тісно пов'язаними мовними явищами, обидва входять до внутрішньої часової структури дієслівної семантики. У науковій літературі акціональність також називають *лексичним аспектом*, оскільки вона відображає властивості, уже закладені в значенні дієслова (наприклад, тривалість, результативність, фазовість). Ці характеристики є подібними до тих, що виражаються граматичним аспектом, але, на відміну від останнього, акціональність не є результатом вибору мовця для вираження суб'єктивної точки зору щодо події у висловлюванні. Навпаки, вона є об'єктивною характеристикою самого дієслова. Таким чином, акціональність є лексичною категорією, тоді як аспект – граматичною.

Як буде показано далі, в угорській мові існує розвинена система акціональності, яка включає тринадцять префіксів та суфікс -gat/-get. В італійській мові, навпаки, продуктивної системи акціональності не спостерігається. У деяких випадках акціональні значення можуть бути виражені, але в основному ця категорія реалізується фразеологічними засобами через відсутність відповідних морфологічних маркерів. Це пояснюється тим, що флективні мови, такі як італійська, зазвичай менш насичені морфологічними засобами, ніж аглютинативні мови. Крім того, в італійській мові морфологічно марковані акціональні значення тісно пов'язані з аспектом як у семантичному, так і у формальному вираженні.

Ключові слова: акціональність, аспект, контрастивний аналіз, мовна типологія.

Bevezetés

Bár az aspektuális és időtartomány keretébe tartozó jelenségek vizsgálata jelentős hagyománnyal rendelkezik a nyelvtudományban, még mindig nincs általános konszenzus a szakemberek körében egyes alapvető fogalmak viszonylatában. Ennek egyik legszembetűnőbb példája az akcióminőség és az aspektus, ill. e két kategória között létező kapcsolat értékelése terén mutatkozik meg.

Az akcióminőség (*a nemzetközi szakirodalomban Aktionsart* néven ismert, korábbi magyar elnevezése szerint *cselekvésmód*) tanulmányozásakor óhatatlanul be kell vonnunk az elemzésbe az aspektust is, mert a két jelenség sok vonatkozásban kapcsolódik egymáshoz, olyannyira, hogy egymástól való független létezésüket nem is minden kutató ismeri el. Az aspektus és az akcióminőség fogalmát a különböző iskolákhoz, irányzatokhoz tartozó nyelvészek töb-

bféle értelmezésben használják, ill. az is előfordul, hogy eltérő módon nevezik meg ugyanazt a jelenséget. Az is problémát jelent, hogy az, hogy elméleti alapon elkülönítjük az akcióminőség és az aspektus kategóriáját (amelynek szükségességét a legtöbben elismerik), nem jelenti azt, hogy ezek a kategóriák minden körülmények között elkülöníthetők egy bizonyos nyelv formai tárházában. Leszögezhetjük tehát, hogy *az aspektus és az akcióminőség elhatárolásának kérdése kritikus terület.*

Az akcióminőség és az aspektus körüli bizonytalanság azzal is magyarázható, hogy míg a hagyományos, általánosan ismert grammatikai kategóriák, mint pl. igeidő, igemód, szám, személy és igenem, már az ókor óta a grammatikai elemzések tárgyát képezik, addig az aspektus és főleg az akcióminőség csak jóval később kerültek a figyelem előterébe, így kutatásuk folyamatban van, s bár a velük kapcsolatos ismereteink egyre bővülnek, azok még távolról sem mondhatók kielégítőnek. Míg az aspektus (igeszemlélet) kutatása Európában az 1820-as évektől kezdődött, és az orosz nyelvészeti irodalomból indult, de főleg német nyelvészek kezdeményezésére, az akcióminőség fogalmának használatát a XIX. század második felére, inkább a XX. század elejére kell tennünk, és kutatása a német nyelvészet körében kezdődött, de főleg a szláv nyelvekhez kapcsolódott. Az *Aktionsart* kifejezést Sigurd Agrell svéd szlavista és runológus használta először 1908-ban a „cselekvés típusa" jelentésben, és az igével, ill. igés szerkezetekkel jelölt cselevés végrehajtásának módjára vonatkoztatta. Az ő érdeme, hogy szétválasztotta az aspektust és az akcióminőséget mint két különálló nyelvi kategóriát. Az akcióminőség az egyik legfiatalabb nyelvi kategória a nyelvtudományban.

Az aspektus és az akcióminőség magyar nyelvre vonatkozó részletes vizsgálatát találjuk többek között Jászay [16], Kiefer [18; 19; 20; 21], Kiefer, Ladányi [21], Németh [22], Pátrovics [23], Pete [24; 25], Péter [26] munkáiban. Az olasz nyelvre vonatkozóan Bertinetto [2; 3; 4; 5; 6; 8], Bertinetto, Delfitto [9], Bertinetto, Ebert, de Groot [10], Bertinetto, Lenci [12], Ciavardi, Bertinetto [14], Bertinetto, Squartini [7] (1995), Cerruti [13], és Squartini [27] tanulmányai kikerülhetetlenek.

Az általunk vizsgált szemantikai tartományt az ATAM, azaz Actionality (Akcióminőség), Temporality (Időbeliség), Aspect (Aspektus), Modality (Módbeliség) mozaikszóval jelölt fogalmak alkotják, ahol a hagyományos TAM (Időbeliség, Aspektualitás és Módbeliség) rendszer kiegészül az Akcióminőség kategóriájával, hisz ennek szerepe nem hanyagolható el az idő- és aspektusjelenségek szemantikájában és elsajátításában. Az, hogy az „időbeliség" címkét használjuk az „idő" terminus helyett, nem csupán terminológiai kérdés, hanem konceptuális megkülönböztetés kérdése is. Az „idő" terminus a nyelvek nyelvtanában megnyilvánuló morfoszintaktikai kategóriákkal áll kapcsolatban, az „időbeliség" viszont a szemantikai és kognitív tartományra vonatkozik. Az ATAM tehát egy olyan funkcionális-szemantikai mezőt jelöl, amely a cselekvés lefolyásának jellegét és legkülönbözőbb kifejezési eszközeit foglalja magába. Az ATAM tartomány esetében is, ahogyan az egyéb funkcionális-szemantikai tartományok esetében, megfigyelhető, hogy az emberi nyelvek rendkívül nagy tipológiai változatosságot mutatnak. Vannak kategóriák, és itt most elsősorban az akcióminőségre és az aspektusra gondolunk, amelyek egyes nyelvekben élesen elkülönülnek, másokban elválaszthatatlanul összefonódhatnak, ill. az egyik, vagy másik neutralizálódhat. Látjuk majd, hogy az olasz pl. igen marginálisan jelöli formai eszköztárral az akcióminőséget, ugyanakkor ez a nyelv is közvetít akcióminőséggel kapcsolatos információt. Tulajdonképpen a nyelvek nagyobb része esetében ez történik.

Az időtartomány az egyik legfontosabb tényező az ember életében. Az időkeretek között létrejövő, nyelven kívüli emberi tapasztalat a nyelvi dimenzióban konceptualizálódik. A modern nyelvtudomány egyik központi kérdése éppen a nyelv és a nyelven kívüli valóság viszonya. Mivel minden nyelvközösség a maga módján osztályozza, tagolja a valóságot, a rendszerezés folyamán a nyelvek eltérően viselkednek aszerint, hogy mennyire részletekbe menően kategorizálnak, és hol húzzák meg a határokat, azaz meddig tekintenek két vagy több dolgot eléggé hasonlónak ahhoz, hogy alakilag azonosakként kezeljék őket nyelvtanukban. Az itt képviselt funkcionális nyelvszemlélet perspektívájában így is feltehetnénk a bennünket foglalkoztató kérdést: melyek azok a nyelvi eszközök, amelyek használatosak az időviszonyok, pontosabban az időviszonyok bizonyos aspektusainak kódolására, s ily módon megfeleltethetők egymásnak, még abban az esetben is, ha az egyes nyelvek formai és szerkezeti kategóriái eltérőek? Ebben a funkcionális értelemben *tertium comparationis* érvényével analóg nyelvi eszközként fogjuk fel a különböző nyelvi formákat, amelyek saját morfológiai rendszerükben ugyanazt a funkciót látják el: valamilyen időtartományt érintő relációt jelölnek. Ugyanakkor egy bizonyos nyelven belül ugyanazt a funkciót különböző alaktani eszközök jelölhetik.

1. A megnyilatkozás időkoordinátái

A beszélőnek a következő szempontokat kell figyelembe vennie egy kijelentés megalkotásakor:

1. Számot kell adnia a kijelentésben szereplő szituáció valóságtartalmáról: ez az igemódokon keresztül történik.

2. Meg kell adnia az adott cselekvésnek, eseménynek az időtengelyen (múlt, jelen, jövő) való, általában a beszédidőhöz, esetleg az időtengelyen jelenlévő más szituáció(k)hoz viszonyított elhelyezését, amelyet az igeidőkkel és az időhatározókkal tudunk érzékeltetni, és a szakirodalomban külső időszerkezetként hivatkoznak rá.

3. Jelölnie kell az események, történések, folyamatok időbeli lefolyásának módját, amely a beszédidőtől független, de legalább két esemény időbeli koordinátájának egymással való szembesítése, azaz egy adott esemény egy másik esemény perspektívájából való szemlélése alapján jön létre. Ezt a szempontot az aspektus képviseli, amelyet a nemzetközi szakirodalom Comrie [15, 3.o.] és a magyar szakirodalom Kiefer [20, 15–16.o.] nyomán belső időszerkezetként tart számon.

4. Az aspektus kategóriájával összefüggésben rögzítenie kell a cselekvés lefolyásának jellegét, Pete [24] szerint elsődlegesen temporális, rezultatív és mennyiségi vonatkozásban, míg Bertinetto, Squartini [7] a tartósság, a dinamikusság és a telicitás szemantikai jegyeit emelik ki. Ezt a szempontot az akcióminőség képviseli.

3. Az aspektus

Minden nyelvben kifejeződik az aspektus. Bernard Comrie [15, 3.o.] nevéhez fűződik legelterjedtebb definíciója, amely elég absztrakt ahhoz, hogy általánosan elfogadott legyen: "*Aspects are different ways of viewing the internal temporal consistency of a situation*". Különbséget kell tenni az ún. aspektusnyelvek, mint például a szláv nyelvek, illetőleg a nem aspektusnyelvek, mint például a germán nyelvek között [20, 14.o.]. Az aspektusnyelvek esetében az aspektuális információ az ige, ill. az ige adott alakjainak jelentésében már eleve adva van, az aspektus grammatikalizálódott kategória. A nem aspektusnyelvek esetében azonban az aspektuális információt elsősorban mondattani eszközök adják vissza. Az aspektusjelentés kifejezése tekintetében ritka a „tiszta eset". Az aspektuális tartalmak már az ige lexikai jelentésében adva vannak, azonban ezek bizonyos szintaktikai tényezők hatására megváltozhatnak [28; 21].

3.1. Aspektus a magyarban

Kiefer [20] háromfajta aspektust különböztet meg: 1. befejezett aspektus, 2. folyamatos aspektus és 3. állapotok.

3.1.1. Befejezett aspektus

A befejezettség megkülönböztető eleme a cselekvés behatároltsága, vagyis a cselekvés végpontjának, eredményének elérése és ennek következtében egy új állapot létrejötte. A *levizsgázott* ige egy meghatározott tanulmányút végére, annak lezárására utal.

Kiefer szerint a magyarban a befejezettség fontos ismérve az is, hogy időintervalluma nem osztható. Figyeljük meg, hogy a következő mondat helytelenségét az okozza, hogy a *megír* ige jelentése az egész szóban forgó időtartományra vonatkozik, amely zárt egészként jelenik meg, s ezért belső eseményszerkezete nem hozzáférhető:

**Amikor Anna MEGírja a leckét, nem szabad őt zavarni.*

A perfektiválás ritkán fordul elő önmagában; gyakran akcióminőséggel jár együtt. Például az *ír* és a *megír* ige között nemcsak aspektusbeli különbség van, az igekötős ige azt jelenti, hogy a cselekvés befejeződött, de a *megír* forma arra is utal, hogy a cselekvés, az „írás" valamilyen eredményt hoz, tehát rezultatív akcióminőséget is magában foglal.

3.1.2. Folyamatos aspektus

A folyamatos aspektusú esemény egy másik, rövidebb időtartamú esemény időbeli keretét szolgáltatja, azaz ez utóbbi a folyamatos aspektusú esemény ideje alatt zajlik le:

Árpád épp ment el, amikor Nándor megérkezett. (folyamatos aspektusú főmondat)

Akkor érkezett meg Nándor, amikor Árpád épp ment el. (folyamatos aspektusú mellékmondat)

A magyarban Kiefer szerint a folyamatosság ismérve az is, hogy a cselekvés megszakítható és folytatható, ahogyan azt a következő példa jól szemlélteti:

Délelőtt írta a levelet, de meg kellett főznie az ebédet, ezért csak délután tudta befejezni.

3.1.3. Állapotok

Az állapotot kifejező predikátumok sajátossága az, hogy folyamatosan fennállnak, és nem szakíthatók meg. Ez utóbbi jellemzőjük különbözteti meg őket a folyamatos aspektustól. A következő mondat teljes időintervallumára érvényes a betegség állapotának megléte:

Anna hétfőn beteg volt.

3.1.4. Az aspektus morfoszintaktikai kifejezőeszközei a magyarban

Két tényező játszik szerepet az aspektus kifejezésében: 1. az ige szemantikája, lexikai jelentése és 2. a morfoszintaktikai eszközök, amelyek által formailag realizálódik. Ez utóbbiak a következő nyelvi elemeket és stratégiákat foglalják magukba:

– igekötő, ill. egyéb igemódosító,

– ige utáni pozícióban: határozott tárgy, vagy lokativusi (Illativus, Sullativus, Allativus) SN,

– az ige argumenumaként szereplő időhatározók,

– képzők,

– szórend.

3.2. Aspektus az olaszban

Az olaszban az aspektus a cselekvés befejezettsége szempontjából való értékelésen, a befejezett (*perfetto*) / folyamatos (*imperfetto*) oppozícióján alapul.

3.2.1. Befejezett aspektus (*aspetto perfettivo*)

A befejezettség alapvető ismérve, hogy az eseményt egészében szemléljük, ezért a cselekvést befejezettnek tekintjük:

Alle nove me ne andai. 'Kilenc órakor elmentem.'

3.2.2. Folyamatos aspektus (aspetto imperfettivo)

Folyamatos aspektusú predikátum esetében a cselekvést folyamatában szemléljük. Az olaszban a folyamatos aspektus tartománya több altartományra oszlik:

1. Progresszív (*progressivo*): egy folyamatban lévő esemény keretet ad az időtartamán belül egy adott pillanatban lezajló másik esemény(ek)nek:

Anna andava via / stava andando via quando Pietro arrivò. 'Anna épp ment el, amikor Péter megérkezett.' (progresszív aspektusú főmondat).

2. Szokásos (iteratív, ismétlődő) (*abituale*) cselekvést ábrázoló predikátum:

A. rendszeres, visszatérő esemény:

Anna va sempre via prima di cena. 'Mindig elmegy vacsora előtt.'

B. szokásos viselkedésként, magatartásként jelenik meg a cselekvés:

Gli ungheresi combattevano a cavallo. 'A magyarok lóháton harcoltak.'

3. Folyamatos (*continuo*): egy eseményt folyamatában, megszakítás nélkül mutat be. Az esemény tartósságának nyomatékosítására használatosak a *continuare a + főnévi igenév, non fare altro che + főnévi igenév* összetett igei szerkezetek:

Anna stava male tutto il giorno. 'Anna rosszul volt egész nap.'

Durante la discussione fumava / continuava a fumare / non faceva altro che fumare nervosamente. 'A megbeszélés közben idegesen dohányzott.'

Az aspektus morfoszintaktikai kifejezőeszközei az olaszban

Az olaszban az aspektus az igeidőkön keresztül valósul meg, amelyet az 1. táblázat illusztrál (1. táblázat).

Az abszolút, referenciaidőhöz való (kötelező) viszonyítás nélküli igeidőkön belül a múlt időtartományban az *imperfetto*, mint folyamatos aspektust kódoló igeidő, szemben áll az egyszerű (*passato remoto*) és összetett (*passato prossimo*) múlt idővel, amelyek a befejezett aspektust képviselik. Az összetett múlt (*passato prossimo*) kétértelmű: kifejezheti a befejezett aspektust egy jelenidejű referenciaidőhöz képest, de gyakran használatos aorisztikus értelemben, azaz befejezett múltat jelöl, akárcsak az egyszerű múlt (*passato remoto*). A jelen és jövő időt lehet használni mind befejezett és befejezetlen értelemben, bár a statisztikai alapokon nyugvó tendencia az, hogy a jelen idő inkább folyamatos olvasatot kap, a jövő idő pedig inkább befejezettet. A jelen idő (folyamatos, progresszív aspektust kódoló) aspektuális értéke bizonyos esetekben egyértelműsíthető összetett igei szerkezetekkel (*perifrasi verbali*), amelyek használata azonban nem túl gyakori. Az esetek többségében inkább stilisztikai, semmint szemantikai jellegű információt közvetítenek. Ezt mutatja az a tény is, hogy ezek a szerkezetek az *imperfetto*-val is alkalmazhatók, amely egyértelműen és önmagában is a folyamatos aspektus jelölője [9]. A *trapassato prossimo* és *trapassato remoto*, ill. a *futuro anteriore* előidejűséget és befejezett aspektust közvetítenek egy múltbeli, ill. az utóbbi esetében egy jövőbeli referenciaidőhöz képest.

Az időhatározószók is hozzájárulhatnak az aspektuális értelmezéshez (például a folyamatosságot jelöli az *ancora* 'még mindig'). A kontextustól függően több határozószó esetében is lehetséges több alternatív olvasat; például a *da due ore* kifejezés 'két órával ezelőtt' olvasatot kap befejezett aspektusú mondatban, míg 'két órája' értelmezésben szerepel folyamatos aspektusú kontextusban.

Leszögezhetjük, hogy az olasz az időbeliség kategóriájára érzékeny, amely jelentős mérték-

	Aspektus Igeidő	**Befejezett (Perfettivo)**	**Folyamatos (Imperfettivo)**
Abszolút igeidő	múlt	Passato remoto, Passato prossimo	Imperfetto
	jelen	Passato prossimo, (Presente)	Presente
	jövő	Futuro	(Futuro)
Relatív (előidejű) igeidő	múlt	Trapassato remoto	—
	jelen	Trapassato prossimo	—
	jövő	Futuro anteriore	—

1. táblázat. Az olasz igeidők és az aspektus összefüggései.

ben jelölt, gazdag morfológiája van, tehát az olasz az időbeliség szempontjából prominens nyelvnek tekinthető. Itt az igeidők rendszere és az aspektus egymással párhuzamosan létezik, és a különböző igeidők az egymással való oppozíció során kapnak folyamatos, illetve befejezett értelmezést.

4. Az akcióminőség

Az akcióminőség az igék lexikai tulajdonsága, tehát az aspektussal ellentétben nem függ a beszélő által választott nézőponttól, ill. a morfoszintaktikai ketegóriáktól sem, amelyekkel kombinálódik. Az akcióminőség kategóriájáról mind a mai napig nem született egységes felfogás, azonban általánosan elfogadott nézet, hogy olyan lexikai kategóriának kell tekintenünk, amely szorosan összefügg az aspektuskategóriával, és a cselekvés lefolyásának jellegét rögzíti. Comrie [15, 41–51] „*inherent or semantic aspect*" – ként tartja számon.

Az akcióminőség-képzés a szláv nyelvekben a leggazdagabb, de a magyar is azok közé a nyelvek közé tartozik, ahol a morfológiai eszközökkel kifejezett akcióminőségek száma magas.

4.1. Akcióminőség a magyarban

Kiefer, Ladányi [21, 476.o.] a következőképpen definiálja az akcióminőséget: „*Az akcióminőség a morfológiailag összetett ige toldalékolással vagy igekötővel bevezetett járulékos tulajdonsága*." E szerint az akcióminőséget szóképzési kategóriának tekinthetjük. Az akcióminőségek nagy része aspektuális értéket is hordoz.

Pete István [24, 165.o.] az akcióminőségek 3 nagy csoportját különbözteti meg:

1. elsősorban a cselekvés *időbeli lefolyását* jelölő akcióminőségek;

2. a cselekvés *lefolyásának elaprózottságát*, szám- és intenzitásbeli vonatkozásait jelölő mennyiségi akcióminőségek;

3. elsősorban a cselekvés *eredményével* kapcsolatos rezultatív akcióminőségek.

4.1.1. Az akcióminőség morfológiája

A 2. táblázat mutatja a Kiefer által megkülönböztetett tizenhárom magyar akcióminőséget [20; 21]. Az akcióminőség képzése elsősorban igekötőkkel történik, amelyek az exhausztív és az intenzív, ill. az inchoatív akcióminőségek esetében párhuzamosan használandók a visszaható névmás accusatívuszi alakjával. Elvétve találunk csak szuffixummal való képzést, az iteratív és a deminutív akcióminőségek esetében, s mindkét esetben a *-gat/-get* képző szerepel (1. táblázat.).

4.2. Akcióminőség az olaszban

Elsősorban az igék lexikai jelentésén keresztül fejeződik ki, a legtöbb ige pedig két, vagy akár több akcióminőség értéket is kaphat a kontextustól függően. Lássunk néhány példát!

Pillanatnyi cselekvést jelentő igék: *cadere* 'leesik', *entrare* 'belép', *colpire* 'megüt'.

Tartós cselekvést jelentő igék: *lavorare* 'dolgozik', *dormire* 'alszik', *viaggiare* 'utazik'.

Folyamatos cselekvést jelentő igék: *crescere* 'növekszik', *invecchiare* 'öregszik'.

Az akcióminőség az olaszban nem domináns kategória, s gyakorlatilag az aspektussal fonódik össze.

4.2.1. Az akcióminőség morfológiája

Néhány összetett igei szerkezettel (*perifrasi verbali*) egyértelművé tehetők bizonyos akcióminőségek, de ezek a struktúrák ritkán használatosak:

– A cselekvés bekövetkezését jelölik a *stare per, essere in procinto di, essere sul punto di + főnévi igenév* alakú összetett igei szerkezetek: *sta per mangiare / è in procinto di mangiare / è sul punto di mangiare* 'enni készül'.

– Folyamatos (progresszív) cselekvés jelölésére alkalmas a *stare + határozói igenév* alakú szerkezet: *sta mangiando* '(épp) eszik'.

– Inchoatív értelmezésű, a cselekvés kezdetét jelölő struktúra: *cominciare a + főnévi igenév* alakú szerkezet: *comincia a mangiare* 'enni kezd'.

– A cselekvés folytonosságát, folyamatosságát, tartósságát jelölő struktúra: *continuare a + főnévi igenév* alakú szerkezet: *andare/venire + határozói igenév* alakú szerkezet: *continua a mangiare* 'tovább eszik', *andava scrutando il cielo* 'csak az eget fürkészte'.

Az összetett igei szerkezeteken túl egyes szuffixumok is jelölik a cselekvés lezajlásának módját. Ez a morfológiai jelölés azonban igen marginális, hisz az olasz tipikusan flektáló nyelv, és nem használ affixumokat. Nézzünk néhány példát a ritka, szuffixummal történő képzésre:

cantare 'énekel – *cant**icch**iare* 'dúdolgat';
parlare 'beszél' – *parl**ott**are* 'sutyorog';
leggere 'olvas' – *leggi**ucch**iare* 'átfut a szövegen'.

5. Összefoglalás és következtetések

A három időtartományt érintő, igékhez kapcsolódó alapfogalom (aspektus, akcióminőség és igeidő) szorosan összefügg. A belső időszerkezetet az aspektus és az akcióminőség, míg a külső időszerkezetet az igeidők alkotják. Ezek mellett az időhatározókat is számon kell tartanunk, ui. ezek csak bizonyos szituációtípusokkal kombinálhatók.

Az aspektus, mint az igei morfológia által kifejezett belső időstruktúra, elkülönül az akcióminőségtől, amely az igei predikátum szemantikájára vonatkozik, függetlenül attól, hogy milyen morfológiával kapcsolódik.

Az olaszban az idő tartomány prominens, a gazdag igeidőrendszeren keresztül fejeződik ki a belső

AKCIÓMINŐSÉG	JELENTÉS	KÉPZÉS	PÉLDA
ingresszív, inchoatív	a cselekvés, folyamat kezdete	igekötők: fel-, meg-, el- (… magát)	elsírja magát, felharsan, megszeret, megkondul
delimitatív	időbeli korlátozottság, behatároltság	igekötő el-	elbeszélget, elborozgat
rezultatív	egy cselekvés végpontjára, eredményességére utal	igekötők: meg-, ki-, el-, fel-	kitakarít, felmos, megvarr
terminatív	egy cselekvés eredményes befejeződésére utal	igekötő el-	elmond, elénekel
exhausztív	a cselekvést az Ágens kimerültségig végzi	igekötő + magát: agyon-… magát, tönkre-… magát	agyonhajszolja magát, tönkreteszi magát
totális	teljesség kifejezése	igekötő: be-	bejár(ja a várost), befelhősödik
szaturatív	telítettség kifejezése	igekötő: ki-	kikiabálja magát, kipiheni magát
szemelfaktív	egyszeriség kifejezése	igekötő: meg-	megcsillan, megcsikordul, megvakar
iteratív	többé-kevésbé rendszeres ismétlődés; többször, egymás után bekövetkező cselekvés	képző: -gat, -get	nyitogat, integet
frekventatív	rendszertelen ismétlődés, egyetlen esemény ismétlése	megkettőzött igekötő	meg-megáll, fel-felnéz
deminutív	a cselekvés csökkent intenzitása	képző: -gat, -get	dolgozgat, olvasgat
intenzív	a cselekvés túlzott mértéke	igekötő + magát: agyon-/túl- … magát	agyondolgozza magát, túleszi magát, agyoncsókol, agyonfagy
szubmerzív	az Ágens felfokozott, intenzív tudati állapotba kerül	igekötő: be-	beszomorodik, behisztizik, bealszik

1. táblázat. Akcióminőségek a magyarban Kiefer [20] alapján.

időszerkezet is. Ez a nyelv nem mutat fel explicit, morfológiailag is jelölt akciómiőség jegyeket, ill. csak igen marginálisan. Az akcióminőség szinte kizárólag a nyelv lexikai szintjén realizálódik. Ugyanakkor az igék gyakran két-, ill. többértelműek, mivel egynél több akcióminőség olvasatot is lehet hozzájuk rendelni a kontextustól függően. Az akcióminőség nem domináns kategória az olasz nyelvben, és szorosan összefonódik az aspektussal. Ez azokra a nyelvekre jellemző, amelyekben nincs, vagy csak marginálisan van morfológiailag kifejezett akcióminőség. Ilyenek általában az újlatin nyelvek [20, 187.o.]. A flektáló nyelvek morfológiai rendszere az agglutináló nyelvekénél mindig szegényebb mind a ragozás, mind pedig a szóképzés terén. Nem meglepő tehát, hogy az olasz, a magyarral ellentétben csak nem termékeny módon tud akcióminőséget képezni, néhány ritka szuffixum bevetésével.

A magyarnak minimális kiterjedettségű igeidőrendszere mellett egyéb morfoszintaktikai eszközöket kell latba vetnie, hogy a belső időszerkezetet létrehozza. Főleg igekötőket használ, s annak ellenére, hogy erősen koherens agglutináló jellege lehetővé tenné szuffixumok alkalmazását, e téren nem aknázza ki e lehetőséget, s csak marginálisan veszi igénybe őket.

Az olasz és a magyar nyelvben az általunk vizsgált nyelvi kategóriák viszonylatában (is) két eltérő, egymással szöges ellentétben álló rendszerrel van dolgunk.

IRODALOM

1. Agrell, Sigurd. *Aspektänderung und Aktionsartbildung beim polnischen Zeitworte: ein Beitrag zum Studium der indogermanischen Präverbia und ihrer Bedeutungsfunktionen*. Lund: Håkan Ohlssons Buchdruckerei, 1908.

2. Bertinetto, Pier Marco. *Tempo, Aspetto e Azione nel verbo italiano: Il sistema dell'Indicativo*. Firenze: Accademia della Crusca, 1986.

3. Bertinetto, Pier Marco. Le perifrasi verbali italiane: saggio di analisi descrittiva e contrastiva. *Quaderni Patavini di Linguistica* 8–9. 1989/90. 27–64.

4. Bertinetto, Pier Marco. *Perifrasi verbali italiane: criteri di identificazione e gerarchia di perifrasticità*. In Giuliano Bernini, Anna Giacalone Ramat (a cura di) *La temporalità nell'acquisizione di lingue seconde.* Milano: Franco Angeli, 1990. 331–350.

5. Bertinetto, Pier Marco. Il verbo. In Lorenzo Renzi, Giampaolo Salvi (a cura di) *Grande grammatica italiana di consultazione. Vol. 2.* Bologna: il Mulino, 1991. 13–162.

6. Bertinetto, Pier Marco. Sui connotati azionali ed aspettuali della perifrasi continua ("*andare / venire* + Gerundio"). *Quaderni del Laboratorio di Linguistica della SNS* 9. 1995.

7. Bertinetto, Pier Marco, Mario Squartini. An attempt at defining the class of Gradual Completion Verbs. In Pier Marco Bertinetto, Valentina Bianchi, James Higginbotham, Mario Squartini (eds.), *Temporal Reference, Aspect, and Actionality I: Semantic and Syntactic Perspectives*. Torino: Rosenberg & Sellier, 1995. 11–26.

8. Bertinetto, Pier Marco. *Il dominio tempo-aspettuale. Demarcazioni, intersezioni, contrasti.* Torino: Rosenberg & Sellier, 1997.

9. Bertinetto, Pier Marco, Denis Delfitto. Aspect vs. Actionality: Why they should be kept apart. In Östen Dahl (ed.) *Volume 6 of the multi-volume work Eurotyp*: *Tense and Aspect in the Languages of Europe*. Berlin, New York: De Gruyter Mouton, 2000 189–226.

10. Bertinetto, Pier Marco, Karen H. Ebert, Casper de Groot. The progressive in Europe. in In Östen Dahl (ed.) *Tense and aspect in the languages of Europe.* Berlin - New York: Mouton de Gruyter, 2000. 517–558.

11.Bertinetto, Pier Marco. The progressive in Romance, as compared with English. In Östen Dahl (ed.) *Tense and aspect in the languages of Europe.* Berlin - New York: Mouton de Gruyter, 2000. 559–604.

12. Bertinetto, Pier Marco, Alessandro Lenci. Verbal pluractionality and gnomic imperfectivity. In Robert I. Binnick (ed.) *The Oxford Handbook of Tense and Aspect.* New York: Oxford University Press, 2012. 852–880.

13. Cerruti, Massimo. Sulla caratterizzazione aspettuale e la variabilità sociale d'uso di alcune perifrasi verbali diatopicamente marcate. *Archivio glottologico italiano* 92/ 2, 2007. 203–247.

14. Civardi, Eugenio, Pier Marco Bertinetto. The semantics of degree verbs and the telicity issue. *Borealis: An International Journal of Hispanic Linguistics* 4/1, 2015. 57–77.

15. Comrie, Bernard. *Aspect. An Introduction to the Study of Verbal Aspect and Related Problems*. Cambridge: Cambridge University Press, 1976.

16. Jászay, László. Megjegyzések az aspektus tipológiájához. *Modern Filológiai Közlemények* 2/2, 2000. 5–17.o.

17. Kiefer, Ferenc. A magyar aspektusrendszer vázlata. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok XV*, 1984. 127–149. o.

18. Kiefer, Ferenc. Az igeaspektus areális-tipológiai szempontból. Magyar Nyelv 92/3, 1996a. 257–268.o.

19. Kiefer, Ferenc. Hány akcióminőség van a magyarban? In Terts István (szerk.) *Nyelv, nyelvész, társadalom: Emlékkönyv Szépe György 65. Születésnapjára barátaitól, kollégáitól, tanítványaitól.* Pécs: PTE, 1996b. 96–101.o.

20. Kiefer, Ferenc. *Aspektus és akcióminőség – különös tekintettel a magyar nyelvre*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2006.

21. Kiefer, Ferenc, Mária Ladányi. Az akcióminőség. In Kiefer Ferenc (szerk.) *Strukturális magyar nyelvtan 3. Morfológia.* Budapest: Akadémiai Kiadó, 2000. 475–519.o.

22. Németh, Boglárka. *Az aspektus a magyar nyelvben. Különös tekintettel a statikusságra*. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 144. Budapest: Tinta Könyvkiadó, 2012.

23. Pátrovics, Péter. *Az aspektus története és tipológiája*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2004.

24. Pete, István. Az aspektuális jelentés az igei jelentésfajták rendszerében. Acta Universitatis Szegediensis: sectio ethnographica et linguistica. *Néprajz és Nyelvtudomány* XXIX-XXX, 1985-1986. 159–172.o

25. Pete, István. Mondataspektus vagy igeszemlélet? *Magyar Nyelvőr* 118/2, 1994. 232–247.o.

26. Péter, Mihály. A magyar aspektusról – más aspektusból. *Magyar Nyelv* 104/1, 2008. 1–11.o.

27. Squartini, Mario. Contributo per la caratterizzazione aspettuale delle perifrasi italiane *andare* + gerundio, *stare* + gerundio, *venire* + gerundio. Uno studio diacronico. *Studi e saggi linguistici* XXX, 1990. 117–212.o.

28. Wacha, Balázs. Időbeliség és aspektualitás a magyarban. *Nyelvtudományi Értekezések* 149., 2001.